

KRAJINA NEZNÁ HRANIC

JAKÉ BYLO „PRVNÍ MEZINÁRODNÍ SYMPÓZIUM INTERREG – EVROPSKÁ ÚMLUVA O KRAJINĚ NA CESTĚ K LIDEM A K PŘEKRAČOVÁNÍ HRANIC“

Předchozí článek popisoval, jak vypadá průběh a výsledky výročního celoevropského setkání národních zástupců signatářských zemí Evropské úmluvy o krajině (dále jen EÚoK). Následující text je dokladem toho, že i celoevropské konvence mohou mít i své „lokální odpovědi“ a uplatnění. Takovou akcí bylo komorní co do počtu účastníků, o to však pracovníější a co do výsledků praktičtější setkání rakouských, českých a slovenských kolegů v „revitalizovaném“ benediktinském klášteře Pernegg v dolnorakouské části Waldviertelu od 12. do 15. července 2006. Sympóziium bylo završením společného projektu vídeňské Zemědělské univerzity (BOKU), Ústavu prostorového plánování a pozemkových úprav a Zemědělské fakulty Jihočeské univerzity za podpory Evropského fondu regionálního rozvoje (ERDF) a Dolnorakouské zemské vlády. Nutno říci, že gotické i barokní klenby klášterních budov obklopených členitou harmonickou venkovskou krajinou, která je vlastně jen jižním pokračováním naší Českomoravské vrchoviny, byly, jak se nakonec z výsledků wokshopu a „pracovní exkurze“ ukázalo, značně inspirativním prostředím s jedinečným geniem loci. Ne nadarmo uváděli znalci středověké literatury, že soustředění a myšlení pod klenbou, která přirozeně kopíruje tvar hlavy, je něco zcela jiného než práce pod pravoúhle zakončeným (hurdiskovým) stropem...

Výběr místa konání – příslib inspirace

Kláster Pernegg je rozsáhlým komplexem budov impozantně umístěným na hraně poměrně hluboce zaříznutého údolí potoka přibližně 12 km na sever od starobylého okresního města Horn. Jakožto ženský premonstrátský klášter byl založen již roku 1153 o nějakých 500 m jižněji, přímo na skalním ostrohu, kde zůstalo zastřešené torzo raně gotické, romanticky brečťanem obrostlé kaple. Sám klášter zrušený roku 1858, dodnes v majetku nedaleké dosud činné premonstrátské komunity v Geras, byl z částečných ruin nákladně a poměrně moderně roku 1995 přestavěn na seminární a zdravotní centrum sloužící pro pořádání seminářů,

různých duchovních (např. postních) kurzů. Jinak také slouží jako klidný hotel v tiché harmonické venkovské krajině. Snad právě ta odlehlost a přitom silný vtisk „historické krajinné paměti“ místa byly motivem pro pořadatele, proč tento přátelský a velmi dělný seminář umístili právě sem a ne do některého z regionálních center.

Ve zvacím letáku jsou volně parafrázována slova textu EÚoK, kdy „krajinu je nutno chápat jako podstatnou součást životního prostoru každého člověka a základ jeho identity“. Cíl sympózia lze pochopit jako snahu o jakýsi užší a koordinovanější postup středoevropských zemí, nebo alespoň inspirativní výměnu jejich dosavadních zkušeností s definováním cílových charakteristik

svých krajin, vymežováním krajinných typů a pro ně odpovídajících strategií a s různými formami spolupráce s laickou veřejností na vytváření krajiny. Dalším účelem setkání bylo hledání cest v situacích, kdy krajina je předmětem přeshraničních projektů i sporů a kdy je nutno nalézt společný způsob jejího hodnocení.

Vlastní průběh sympózia

V úvodu sympózia vystoupila paní **Maguelonne Déjeant – Pons**, vedoucí Oddělení pro územní plánování a krajinu Rady Evropy, se zprávou o současném stavu EÚoK a jejím celkovém významu, kdy ze zkušeností signatářských států lze zaznamenat pozitivní

tendence co do posilování nástrojů podporujících udržitelný rozvoj. **Wolfgang Löffler** z Oddělení územního plánování Dolnorakouské zemské vlády referoval o současné velmi pestré struktuře a stavu plánování krajiny v Dolním Rakousku, což bylo jednou z příčin nedůvěry k přijímání nástrojů dalších (evropských) a proč tedy Rakousko EÚoK dosud nepodepsalo ani neratifikovalo. **Martina Pásková**, vedoucí Odboru ekologie lidských sídel a krajiny Ministerstva životního prostředí ČR informovala o třech hlavních projektech týkajících se implementace EÚoK, a sice

- Zajištění realizace Evropské úmluvy o krajině v další činnosti MŽP,
- Typologie krajiny České republiky,
- Atlas krajiny ČR (ve spolupráci s MŽP SR).

Vedle toho jsou zpracovány pilotní krajinné plány některých výjimečných území (Lednicko-valtický areál, Mikulovsko, Kladubsko, Bouzovsko).

Podobná situace s přijetím EÚoK jako v Rakousku je i v Německu, jak referovala **Hildegard Eissing** ze Zemského ministerstva životního prostředí v Porýní-Falci a to přesto, že Spolkový svaz německých krajiných architektů i Spolkový svaz profesionálních ochránců přírody ratifikaci podporují. Potíž je ve složitém systému schvalování v rámci německého spolkového zřízení a v dosti specifické a komplikované diskusi kolem témat biodiverzity, evropsky významné lokality versus kultura a ochrana přírody a krajiny pro člověka.

Prezident ECOVAST (Evropská rada pro vesnici a malé město) a Svazu výzkumu krajiny a venkova **Michael Dower** zdůvodnil původní zdrženlivost k EÚoK (ta byla podepsána až v roce 2006) s ohledem na vysokou míru soukromého vlastnictví v Británii a starou tradici národních parků jakožto spíše krajinářsky hodnotných rekreačních oblastí, než velechrámů vládnoucí přírody, jak je tomu jinde v Evropě. Existují nicméně pozitivní projekty jako Character of England Map, která definuje 159 jedinečných krajiných celků (jednotek), které další úřady používají jako základu pro další plánování a rozhodování v území.

Slovinsko zastupovala **Hermine Mitter** z Ministerstva životního

prostředí Slovinska, které patří k vůbec prvním signatářům EÚoK a také k jednomu z prvních států, které zpracovaly funkční a použitelný přehled svých krajiných typů. Krajina patří k hlavním součástí Slovinské strategie územního plánování, kde je rovněž velký důraz kladen na krajiny s kulturním a symbolickým obsahem. Obsah strategie je pak podrobněji rozpracováván do jednotlivých územních plánů. Sdružení slovinských krajiných architektů se rovněž podílí na projektu „Tvorba povědomí v souvislosti s krajinou.“

Slovenské zkušenosti s implementací EÚoK byly uvedeny **Pavlinou Mišíkovou** z MŽP SR, **Peterem Jančurou** z Technické univerzity ve Zvolenu a **Ivetou Bohalovou** ze Slovenské agentury životního prostředí v Banské Bystrici. Na Slovensku je tradičně široký vědecký potenciál krajiné ekologie soustředěný zejména kolem Slovenské akademie věd (metoda LANDEP), ale do procesu implementace je zapojena též řada dalších institucí i nezávislých expertů. Implementace v zásadě spočívá na čtyřech pilířích:

- podpora institucí a zdokonalení legislativních nástrojů;
- informační (mediální) kampaň zaměřená na veřejnost;
- vzdělávání odborníků, veřejné správy, studentů;
- podpora práce odborníků na jednotlivých aspektech EÚoK.

Při identifikaci krajiny hrají velkou roli významné krajinné prvky, které dávají určitému území nezaměnitelnost. Další důraz je kladen na vnímání krajiných hodnot ze strany obyvatelstva a na prosazení zákona o krajiněm plánování.

V bloku o přeshraničních zkušenostech na evropské úrovni informoval **Dirk M. Wascher** z UR Alterra, krajinného centra ve Wageningen (Nizozemí), o panevropské mapě krajin LANMAP2 sloužící mimo jiné k identifikaci a společnému plánování jedinečných krajin rozdělených státními hranicemi. Bylo vybráno a analyzováno 14 typických evropských krajin, které slouží jako příklady pro rozhodování v podobných územích.

Martin Weber, **Josef Storm** a **Jan Hendrych** z VÚKOZ Průhoni-

ce, autoři vědeckého a výzkumného projektu „Zajištění realizace Evropské úmluvy o krajině v další činnosti MŽP“, připravili referát na související téma, tedy o příslušných legislativních opatřeních, o pravidelných konferencích Tvář naší země – krajina domova a o návrhu Strategie odpovědnosti za českou krajinu minulosti, dneška a budoucnosti.

V dalším bloku představil **Gernot Stöglehner** z Institutu pro územní plánování Zemědělské univerzity ve Vídni (BOKU) možné strategie k implementaci EÚoK v Rakousku. Zdůraznil nutnost integrace aktivních prvků účasti veřejnosti do krajiněho plánování. **Arthur Spiegler**, člen ECOVAST (Rakousko), pak představil metodu ECOVAST k hodnocení krajiny prováděnou laiky. Metoda je podrobněji popsána v poslední kapitole tohoto příspěvku.

Na závěr sympózia se uskutečnily dva workshopy. První z nich s názvem **Implementace EÚoK** vedla **Martina Pásková**. V diskusi bylo položeno 5 otázek:

1. Jak vytvořit lepší povědomí o hodnotách krajiny a jak motivovat k účasti veřejnost?
2. Jaké zařízení, organizace a rámcové podmínky podpoří proces implementace?
3. Jak možno motivovat země jako Rakousko k podepsání EÚoK?
4. Jak organizovat mezinárodní spolupráci k účinné implementaci EÚoK?
5. Jaká ohrožení existují v procesu implementace EÚoK?

Účastníci po diskusi psali krátké odpovědi na lístečky a lepili je na velký arch přímo k otázkám. Poté mohli třemi body ohodnotit 1–3 nejlepší odpovědi ke každé otázce. Výsledky byly následně diskutovány. Zdůrazněna byla nutnost informování o krajině jako komplexním systému (což u úředníků někdy vyvolává obavy a bezradnost) už od školy a užší spolupráce mezinárodních skupin k zintenzivnění implementace.

Další workshop **Harmonizace přeshraniční spolupráce** vedl **Jaroslav Boháč** ze Zemědělské fakulty Jihočeské univerzity. V závěrečném resumé upozornil na odlišné mapy i jejich označení v účastnických zemích,

ale také na vhodnost údajů CORINE Land Cover jako dobře použitelných podkladů z let 1990 a 2000. Uvedl též rezervy v zapojení veřejnosti a naznačil možnost konání příštího krajinného sympózia na maďarsko – rakouských hranicích.

Závěrečné resumé celého semináře provedl brilantně krajinářský nestor **Michael Dower**, kdy poukázal zejména na nutnost nekončícího dialogu jako základní podmínky přeshraniční spolupráce.

Pracovně poznávací exkurze na závěr

Pořadatelé představili účastníkům dvě dosti odlišné krajiny Dolního Rakouska, a sice níže ležící a mírně zvlněný málo lesnatý **Weinviertel** s dominujícími vinohrady na svazích (viz obr. 2 a obr. 3) a **Waldviertel** spíše charakteru náhorní plošiny s vyšším podílem lesů a místy rozbrázděný hlubokými údolím. Součástí exkurze bylo také praktické vyzkoušení si metody hodnocení krajiny dle ECOVAST, k čemuž jako ochotný instruktor a moderátor přispíval vedoucí exkurze **Arthur Spiegler**.

Exkurze vedla z Perneggu na sever, kdy bylo možno jen z autobusu, případně v krátkých zastávkách, shlédnout monumentální premonstrátský klášter Geras, reprezentanta vrcholně barokní nádhery zámek **Riegersburg** a nejmenší město Rakouska v údolí Dyje – **Hardegg** se středověkým hradem a dosud viditelnými povodňovými škodami.

První významnější zastávkou byl **Heiligerstein** na samém rozhraní Waldviertelu a Weinviertelu (viz obr. 4). Bývalé poutní, ale ještě dříve předkřesťanské kultovní místo s kapličkou, základy poutního chrámu a vyhlídkou umožňuje rozhled do obou uvedených oblastí a ještě daleko na Moravu. Účastníci se měli možnost projít typickými sklepními uličkami nad **Haugsdorfem** a v **Guntersdorfu**.

Zbývala již jen cesta zpět do Perneggu, kde proběhla závěrečná fáze metody hodnocení krajiny metodou ECOVAST, která je popsána v příloze.

Obr. 2: Typické členité sprašové svahy Weinviertelu nad údolím Pulkavy pokryté vinnými a druhotnou stepí

Obr. 3: Vinnice a ořešáky nad hraniční obcí Retzbach

Obr. 4: Staré kultovní a později poutní místo na rozhraní Moravy a rakouského Weinviertelu a Waldviertelu

Slovo na závěr

I. Mezinárodní krajinné sympóziu INTERREG o krajíně v Perneggu seznámilo účastníky s různými koncepčními přístupy ke krajíně odrážejícími různé metody, administrativu i legislativu. Přestože s výjimkou Rakouska a Německa je ve většině evropských zemí EÚoK podepsána, vykazuje její implementace velkou rozmanitost. Účastníci vyjádřili naději, že po podepsání EÚoK ve středoevropských zemích a (s problémy) ve Velké Británii se zdaří její ratifikace i v Rakousku, které ji už v mnoha metodických i legislativních požadavcích naplňuje. Koordinované hodnocení, plánování i následná péče o krajinu mezi státy střední Evropy bude tedy i v budoucnu patřit k základním prioritám jejich odborníků.

PŘÍLOHA: Metoda hodnocení krajiny dle ECOVAST

Jakýmsi pracovním vyvrcholením celého sympózia mělo být praktické hodnocení krajiny rakouského Waldviertelu a Weinviertelu samotnými účastníky akce dle Metodiky ECOVAST. Vznik metody a návod k jejímu používání účastníkům osvětlili její autoři **Michael Dower a Arthur Spiegler**:

Základ metody vznikl již v roce 1993 v Anglii, kdy Ministerstvo životního prostředí potřebovalo strategii ochrany a péče o krajinu tak, aby ji bylo možno začlenit i do rozvojových koncepcí dalších resortů. Šlo zejména o to, že než budou vytvořeny zásady krajinného managementu, je nutno vymezit krajinné typy a vyhodnotit je z hlediska jejich typického charakteru (u nás bychom řekli krajinného rázu) a zásady péče o něj pak vložit do příslušných resortních strategií. Proto vznikla metoda hodnocení a vymezení krajinných typů, která by byla jednoduchá a vhodná pro použití i úplnými laiky a rovněž aplikovatelná v zemích, které nemají tak vědecky zpracovaná data o krajíně. Tato metoda byla ověřena ve více regionech střední Evropy.

Jde v podstatě o cvičení z aplikované geografie obohacené o řadu vi-

zuálních vjemů, při němž je snahou vymezit (identifikovat) krajinnou jednotku (lhostejno jakého rozsahu) a její typické znaky, kterými se odlišuje od krajinné jednotky sousední.

Každá evropská země se více či méně podrobně a vědecky zabývá svou krajinou. Tyto přístupy se liší s ohledem na tradice vědy oné země co do důrazů (což je velmi zajímavý objekt ke srovnávání), slovníku a nástrojů. Právě srovnávání a vzájemná inspirace z jednotlivých národních přístupů ke krajíně přináší vždy mnoho poznatků a může zpětně pomoci k jejich zdokonalení, a to přesto, že každá krajinná jednotka, jakož i lidé, kteří v ní žijí a ji hodnotí, jsou jedineční a zpětně: krajina, v níž žijí, je jedinečná zase pro ně.

Metoda si nedělá nároky na bezchybnost. Je také více přizpůsobena krajinám venkovským než městským a předměstským, což je dáno podstatou ECOVAST. Podstatné je, že nabídne a umožní obyvatelům posoudit charakter své vlastní krajiny, což pomůže zvýšit citlivost na její vnímání. Umožní také různým stupňům státní správy hrubé zmapování krajinných jednotek (celků) svého území.

Vlastní popis metody

Základ hodnocení tvoří přírodní a na ně navazují kulturní a duchovní charakteristiky. Hodnocené krajinné charakteristiky tvoří tzv. krajinnou amforu (dle tvaru, který jednotlivé charakteristiky napsány pod sebou vytváří):

10. Duchovní rozměr krajiny, pocity a asociace
9. Historické prvky a charakteristiky
8. Další lidské prvky a aktivity
7. Architektura a osídlení
6. Zemědělství a lesnictví
5. Vegetační pokryv území
4. Geomorfologie
3. Půdní poměry
2. Klima
1. Povrchová geologie

Postupové kroky metody:

Metodu může provádět jedna osoba, ale přínosnější je práce týmová, neb v diskusi vznikají a násobí se nové postřehy. Dobré je, pokud je k dispo-

zici někdo s osobní zkušeností s touto metodou.

1. **Výběr území** a vybavení účastníků hodnocení dobrou (turistickou) mapou odpovídající rozsahu zkoumaného území. Dle možností podání základních informací účastníkům o přírodních podmínkách a historii území i o současném využití území.

2. **Exkurze – průzkum daného území.** Dle času a rozsahu území lze použít různé dopravní prostředky, ale pěší pohyb rozhodně nesmí chybět. *Autor tohoto článku poznamenává, že tematické mapy a letecké snímky jsou velmi užitečné k hodnocení např. krajinné mozaiky, ale strukturu a druhovou skladbu porostů, architekturu, drobné krajinné prvky, působení vertikál, sluchové, chuťové, čichové a hmatové vjemy z krajiny lze poznat jen z pěší chůze. Jedině procházíme-li lesy, louky, vesnice, hovoříme s místními lidmi, koupeme se, pijeme místní vodu, jíme zdejší plody, zmokneme a prožijeme zde i noc, jediné tak krajinu poznáme nejen vědecky, ale i lidsky a můžeme si ji zamilovat, neb bez srdce se krajina dobře hodnotit ani plánovat nedá.* Důležité je navštívit vyhlídkové body, kde si lze uvědomit různé krajinné přechody a poměry.

3. **Zaznamenávání postřehů a dojmů.** Nezbytné je mít s sebou fotoaparát, kameru či skicák (*kreslení trvá déle, více si však zpracovávávaný objekt či celek pamatujeme*) a také zápisník či diktafon k zaznamenávání dojmů přímo na místě. Je dobré si do mapy poznačit výrazné lokality a pak místa, kde se charakter krajiny mění a slovně je popsat.

4. **Zpracování fotografií a zápisků po návratu z exkurze** a jejich vzájemné čtení. Ty charakteristiky, které se dublují, se sjednotí co nejvýstižnějším způsobem pod jeden pojem.

5. **Napsání dojmů a charakteristik na lístky papíru** (jedna charakteristika – jeden lístek) a jejich umístění do připravené matrice na velkém formátu papíru vyvěšeném na desce či tabuli. Na papíře bude 10 řádků, které odpovídají deseti výše uvedeným „bodům krajinné amfory“.

6. **Vlastní hodnocení.** Každý člen týmu obdrží osm nalepovacích puntíků (nebo barevných rýsováčků) a umístí je dle svého uvážení k nejuvýstižnějším charakteristikám. Záleží na něm, dá-li každý puntík k jiné charakteristice nebo k některé víc, či všech osm k jedné z nich.

7. **Odstupňovaný význam jednotlivých charakteristik.** Moderátor, resp. vybraní členové týmu rozhodnou a vymezí na matici 4 sloupce, které mají odstupňovat význam, jaký uvedené charakteristiky pro území mají, tedy dominantní, silný, mírný a nízký. Rozhodnou také, při jakém počtu teček jednotlivé charakteristiky připadnou do některého ze 4 sloupců. Uplatní se i charakteristiky bez žádné tečky i charakteristiky vážící se na neviditelné, ale i jiné vlastnosti území (např. ekologické, historické atd.).

8. **Umístění fotografií.** Můžeme doplnit pořízené fotografie a skici, doplnit je slovní charakteristikou a umístit je rovněž dle míry typičnosti pro řešené území.

9. **Vymezení krajinného celku (jednotky).** Na základě vymezených dominantních vlastností se pokusíme stanovit hranice krajinných celků a jednotek, které se od daného území více či méně liší, a které dle prohlubujících se poznatků ještě můžeme v budoucnu mírně korigovat.

Praktické využití metody

- Jde o dobrý a jednoduchý nástroj, který může zainteresovat občany na dotváření jejich domovské krajiny, který již více rakouských ministerstev společně s Národní bankou přijalo jako základ Ak-

čního plánu pro žáky i dospělé pro krajinnou identifikaci (typologii) Rakouska.

- Účinný nástroj pro tvorbu strategií managementu krajiny přesahující hranice. Oficiální krajinné jednotky ve smyslu EÚoK s ohledem na specifické přístupy každé země na sebe nemusejí navazovat.
- Vhodný nástroj pro země, které s typologií svých krajín ještě nezačaly, neboť může sloužit jako základní přehled existujících krajinných jednotek a jako způsob k angažování veřejnosti.
- Na základě uvedené metody bylo vymezeno na území celého Rakouska 58 krajinných jednotek známých jako „Rakouský krajinný registr“.

[Fotodokumentace © Igor Kyselka]

*Ing. Igor Kyselka, CSc.
Ústav územního rozvoje*